УДК 811.161.2’373.23 (09)

Володимир Кліменков*

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІЮВАННЯ АНТРОПОНІМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ XVIII ст.

У статті на матеріалі «Щоденника» генерального хорунжого Миколи Даниловича Ханенка (перша половина XVIII ст.) досліджено особливості функціювання антропонімів крізь призму соціолінгвістичного підходу. Метою дослідження є з’ясування взаємозв’язку між різними класами антропонімів і соціальними факторами, а також визначення, як вибір певного класу імен відображає соціальні тенденції. В основу дослідження покладено соціолінгвістичний аналіз антропонімів, що розглядає імена не як ізольовані лексичні одиниці, а як соціально марковані знаки, що віддзеркалюють суспільні процеси. Проведений аналіз дав підстави виокремити кілька основних груп антропонімів залежно від соціального статусу носія: чин, титул, посада, церковний сан, соціальна група, родинні зв’язки, професійна та військова належність. Формула антропоніма більшою мірою залежна від титулу, ніж від посади. Продуктивна структурна модель «ім’я + по батькові + прізвище» найчастіше використана для ідентифікації осіб, які обіймають високі посади або мають високі титули. Структурна модель «ім’я + номінація від імені батька + показник родинних відносин» стає менш продуктивною і засвідчена переважно для антропоідентифікації осіб, які обіймають невисокі посади. М. Ханенко активно використовує тип «андронім» (утворений від чоловічого імені, посади, діяльності чоловіка), що іноді ускладнює визначення їхньої належності до конкретної підгрупи без додаткового контексту.

Соціальний контекст має вирішальне значення для розуміння співвідношення структури власної назви та соціального статусу особи. Зокрема, у «Щоденнику» найчастіше згаданою соціальною групою є військові професії, що детерміновано суспільно-політичними процесами того часу. Відзначено посадову диференціацію в антропонімоформулах: для нижчих посад активнішими є формули «ім’я + прізвище», «прізвище», тоді як для вищих – «ім’я + по батькові + прізвище», «прізвище». Також спостережено дотримання М. Ханенком узвичаєних формул для різних етносів.

Ключові слова: щоденник, дискурс, антропонім, антропонімійна система, українська мова XVIII ст., соціолінгвістичний підхід.

Volodymyr Klimenkov. Sociolinguistic aspect of the functioning of anthroponyms in 18th-century Ukrainian diary discourse. This article examines the peculiarities of anthroponym functioning through the prism of a sociolinguistic approach, based on the material of the «Diary» of General Ensign Mykola Danylovych Khanenko (first half of the 18th c.). The study aims to clarify the relationship

***Володимир Кліменков**, аспірант кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна); e-mail: horosen@gmail.com.

between different classes of anthroponyms and social factors, and to determine how the choice of a particular class of names reflects social trends. The research is based on a sociolinguistic analysis of anthroponyms, which considers names not as isolated lexical units but as socially marked signs reflecting societal processes. The conducted analysis allowed for the identification of several main groups of anthroponyms depending on the social status of the bearer: rank, title, position, ecclesiastical rank, social group, family ties, professional, and military affiliation.

The anthroponymic formula is more dependent on the title than on the position. The productive structural model «name + patronymic + surname» is most often used to identify individuals holding high positions or having high titles. The structural model «name + nomination from the father's name + indicator of family relations» becomes less productive and is predominantly attested for the anthroponymic identification of individuals holding lower positions. M. Khanenko actively uses the «andronym» type (formed from a man's name, position, or activity), which sometimes complicates determining their belonging to a specific subgroup without additional context.

The social context is crucial for understanding the relationship between the structure of a proper name and an individual's social status. In particular, the most frequently mentioned social group in the «Diary» is military professions, which is determined by the socio-political processes of that time. Positional differentiation in anthroponymic formulas has been noted: for lower positions, the formulas «name + surname» and «surname» are more active, while for higher positions, «name + patronymic + surname» and «surname» are used. M. Khanenko's adherence to conventional formulas for various ethnic groups has also been observed.

Keywords: diary, discourse, anthroponym, anthroponymic system, 18th-century Ukrainian language, sociolinguistic approach.

Вступ. Українська історична антропоніміка виходить на якісно новий рівень. Це проявляється передусім у відході від «ділового» стереотипу джерельного підґрунтя, що сприяє розширенню фактичного матеріалу, залученню нових методів з орієнтацією на людину – як автора, так і дослідника тексту.

Антропоніміка має давню історію досліджень. Вона пройшла довгий шлях від етимологічного аналізу до сучасних міждисциплінарних підходів. Попри чітке усвідомлення вагомості кожного підходу, антропонімійні студії продовжують інтегрувати традиційні (етимологічний, структурний і семантичний аналізи) та новітні (соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, когнітивний, статистичний і міждисциплінарний) підходи для з'ясування особливостей функціювання різних класів антропонімів у часі й просторі. Зауважимо, що в історичному аспекті новітні підходи тільки починають використовувати, хоч висновки на кшталт «За допомогою трилексемних антропонімоформул номіновано представників суспільних верхів» можна знайти

майже в кожному дослідженні, у якому студійовано антропонімію того чи того періоду.

Акцентуємо й на хронологічному дисонансі: основну увагу ономасти звертають на ділові тексти як на найбільш збережений, кількісно представлений матеріал, що детермінує хронологічне ядро вивчення антропонімів – XVI–XVII ст., зрідка – XVIII ст. Пам'ятки інших стилів і жанрів для історичної антропоніміки представлені в поодиноких дослідженнях, зокрема, тут потрібно назвати працю В. В. Денисюка, у якій мовознавець ґрунтовно простудіював структурні моделі, варіантність, функційність антропонімів крізь призму специфіки нового жанру, довів домінанту чоловічих антропонімів і спорадичність жіночих і дитячих [Денисюк 2006].

Нашу увагу привернула пам'ятка, витоки якої сягають ділового стилю, – «Щоденник» генерального хорунжого Миколи Даниловича Ханенка. Дослідницьку онімну парадигму щоденникових записів утворюють наукові розвідки В. В. Денисюка про топонімікон [Денисюк 2025] та онімну периферію [Денисюк 2023]. Узагальнено структурну характеристику антропонімії зроблено в розвідці «Структура антропонімів "Щоденника" генерального хорунжого Миколи Ханенка» [Кліменков 2024]. Усе це визначає актуальність ґрунтовного дослідження антропонімного простору пам'ятки, що дасть змогу підтвердити чи заперечити функціювання тих чи тих класів антропонімів для номінації представників різних суспільних прошарків.

Мета – дослідити взаємозв'язок між різними класами антропонімів і соціальними факторами, визначити, як вибір того чи того класу відображає соціальні тенденції.

Виклад основного матеріалу. Антропоніми є не лише засобом ідентифікації особистості, але й важливим елементом культури та суспільства. Соціолінгвістичний підхід до їх вивчення розглядає імена не як ізольовані лексичні одиниці, а як соціально марковані знаки, що відображають різноманітні суспільні процеси та відносини. Соціолінгвістика досліджує взаємодію між мовою та суспільством. Застосування її принципів до вивчення антропонімів дає змогу розкрити, як соціальні фактори, такі як стать, вік, соціальний статус, етнічна належність, релігія та географічне походження, впливають на вибір, утворення та вживання різних класів антропонімів.

Одним із ключових аспектів соціолінгвістичного вивчення антропонімів є аналіз **тенденцій у найменуванні**. Зміни в моді на імена можуть відображати культурні впливи, історичні події або ж соціальні зрушення. Наприклад, зростання популярності тих чи тих імен може бути пов'язане з відомими особистостями, літературними героями або ж новими культурними віяннями.

Соціальний статус також може знайти відображення в антропонімії, особливо якщо це стосується віддалених від нас часів, коли за різними суспільними прошарками були традиційно закріплені варіанти імен, антропонімоформули та ін. Дослідження таких закономірностей допомагає зрозуміти соціальну стратифікацію та мобільність.

Гендерний аспект є ще однією важливою складовою соціолінгвістичного аналізу антропонімів. Більшість імен є гендерно маркованими, і вибір імені для дитини часто є одним із перших кроків її соціалізації як представника певної статі. Вивчення змін у гендерних стереотипах є важливим для розуміння еволюції суспільних поглядів.

Етнічна та регіональна ідентичність також знаходять своє відображення в антропонімії. Ті чи ті класи антропонімів, зокрема імен та їхніх варіантів, можуть бути характерними для конкретних етнічних груп або регіонів, указуючи на походження людини та її культурні зв'язки. Аналіз географічного поширення та частотності імен може допомогти у вивченні міграційних процесів та культурної взаємодії.

Окрім цього, соціолінгвістичний підхід може досліджувати **прагматичні аспекти** вживання антропонімів. Те, як автор тексту фіксує на письмі людей (повний, скорочений, пестливий варіант імені, використання одно- чи кількаслівних антропонімоформул та ін.), може залежати від соціального контексту, стосунків між комунікантами та бажання виразити певне ставлення.

Тож соціолінгвістичний підхід до вивчення антропонімів відкриває широкі можливості для розуміння зв'язку між мовою, суспільством і культурою.

Перша половина XVIII ст. засвідчує той факт, що багатоформульна система найменування особи в Україні перебувала у великій залежності, по-перше, від характеру документа, по-друге, від автора тексту (його соціального стану, освіти). Досліджувана пам'ятка це підтверджує повною мірою. Складно робити якісь висновки тільки на підставі аналізу структурних типів анропопонімів, однак

тільки нам стає відомий їхній «соціальний» контекст, відразу ж відкриваються деякі закономірності у співвіднесенні структури власної назви та соціального статусу особи, яка її носить.

Передусім зазначимо, що одна й та сама особа могла потрапити до різних категорій у нашій класифікації, тому що у щоденникових записах автор міг занотувати не тільки титул людини, але й рід її занять (церковний сан, військова посада тощо). Проте подальший контекст дає змогу уточнити, про що саме йдеться, відтак зробити правильний висновок про соціальну належність тієї чи тієї особи.

«Кількакатегорійних» антропонімів у тексті «Щоденника» засвідчено чимало, проте також зафіксовано велику кількість контекстів, що стосуються лише однієї групи.

Необхідно зважати й на те, що представників одних соціальних верств у тексті більше, інших – менше. Розуміння специфіки роботи та посади генерального хорунжого дає підстави без перебільшення стверджувати, що найуживанішою соціальною групою будуть антропоніми, які ідентифікують представників військових професій. Тут спрацьовує багато позамовних чинників, головними з яких було включення лівобережних українських земель до складу Російської імперії, переформатування російського війська, участь військових у житті міст і містечок (їм належала цивільна, судова і військова влада). Не потрібно забувати, що в імперську армію для навчання нового контингенту були запрошені представники інших етносів, які теж мали властиві їхнім арміям військові звання. Крім цього, багато військових отримували від імператора нові титули.

Представники церковних санів теж займають помітне місце з-поміж антропонайменувань «Щоденника». Незважаючи на світський характер викладу, М. Ханенко досить часто описує події, пов’язані з церковниками, що доводить велику релігійність українців. Згадка великої кількості священнослужителів, безумовно, впливає на розподіл антропонімів як за структурними типами, так і за соціолінгвістичними. Крім того, генеральний хорунжий був у постійних роз’їздах, тому головна його увага не сконцентрована на перерахунку представників якогось одного краю.

Найменшою кількістю особових імен представлені групи, про яких Микола

Ханенко згадує раз чи кілька впродовж своїх записів. Це переважно представники суспільних низів, «робочих» професій, чого не можна сказати про верхівку імперії, про що генеральний хорунжий завжди занотовує дуже докладно. Виходячи з цього, закономірно, що найбільшою кількістю антропонімів у «Щоденнику» представлені військові категорії. Антропонімів, які б не вказували на соціальний статус особи, немає.

Докладніше зупинимося на кожній категорії для з'ясування зв'язку соціального статусу особи з формулою її найменування, зокрема простежимо, як кількість структурних компонентів найменування залежала чи не залежала від різних факторів. «Щоденник» докладно представляє «соціальний» контекст антропонімів, виходячи з якого можемо зробити висновки.

Досліджувані в соціолінгвістичному аспекті антропоніми було поділено на кілька основних груп (матеріал подаємо відповідно до появи антропонімів у тексті):

1. Чин:

Стольникъ «у Росії XIII–XVII ст. придворний чин рангом нижчий від боярського, а також особа, яка мала цей чин (спочатку – придворний, що прислуговував за князівським або царським столом)» (СУМ, IX, с. 728): *стольника Глѣбова* (ДНХ, с. 2).

Тайный совѣтникъ, **міністръ** «у дореволюційній Росії – складова частина в назві цивільних чинів різних класів за табелем рангів, а також назва осіб, які мали ці чини» (СУМ, VIII, с. 437), «вища урядова особа, яка очолює міністерство; член уряду, який керує міністерством» (СУМ, IV, с. 742): ***Тайный совѣтникъ*** *и* ***міністръ Федоръ Василіевичъ Наумовъ*** (ДНХ, с. 3). Проте наступні контексти засвідчують конденсацію антропонімоформули, оскільки для повного розуміння достатньо було тільки прізвища: ***міністромъ Наумовымъ*** (ДНХ, с. 3); *Оные жъ посланци отправлены и дано имъ жалованне и чрезъ нихъ грамота до старшины и народа, а указъ до* ***міністра Наумова*** *изъ іностранной коллегіи отправлены* (ДНХ, с. 4).

Інші контексти теж доводять формульні варіації: *Былъ въ коллегіи и подалъ писмо, за мною отъ гетмана къ* ***Василію Василіевичу Степанову тайному совѣтнику*** писанное (ДНХ, с. 50) – *Въ квартерѣ нашей безъ насъ былъ* ***Василій В. Степановъ, тайный совѣтникъ*** (ДНХ, с. 62); *Обѣдали у панича*

гг. ***Курбатовъ совѣтникъ****, переводчики Сенявинъ и Бялошицкій* (ДНХ, с. 71); *Сездились къ графу Головкину, для слушанія дѣлъ* ***тайныя*** *канцеляріи* ***совѣтники господа Степановъ*** *и* ***Курбатовъ*** (ДНХ, с. 73).

Ця категорія демонструє використання переважно двох структурних моделей – «ім'я + по батькові + прізвище» та «прізвище», однак засвідчує функціювання антропонімоформул «ініціального» типу, які В. В. Денисюк зафіксовав у пам'ятках історіографічного жанру, кваліфікуючи їх «антропонімійно-ідентифікаційним неологізмом» [Денисюк 2006, с. 109].

2. Титул

Граф/графиня «у Західній Європі і дореволюційній Росії – дворянський титул (середній між князем і бароном), а також особа, що має цей титул» / «дружина або дочка графа» (СУМ, II, с. 160): ***графа Гаврила Івановича Головкина*** *сожительница,* ***графиня Домна Андріевна*** (ДНХ, с. 4); *Сего числа господа* ***графи Гаврило и Мойсей Владиславичи*** *и Іванъ Івановичъ кушали у пана тестя, и мене въ домѣ моемъ посѣщали* (ДНХ, с. 34); *Представлялъ мене Петръ Василіевечъ* ***графу Остерману*** (ДНХ, с. 47). Титульний апелятив використано і для номінації представників неслов'янства: *Писано писмо до его сіятелства, господина генерала и кавалера,* ***графа фонъ Вейзбаха*** *о парусной пробѣ* (ДНХ, с. 30).

Князь «у деяких країнах (у Росії з XVIII ст.) – спадковий або дарований царем (королем) титул» (СУМ, IV, с. 199): *князя Меншикова* (ДНХ, с. 4); *князя Дмитрія Михайловича Голицина* (ДНХ, с. 48); *князя Алексія Михайловича Черкаского* (ДНХ, с. 49); *князя Алексія Івановича* (ДНХ, с. 51).

Государиня: а) императрица: *государиня імператрица Екатерина Алексіевна* (ДНХ, с. 2); б) цесаревна: *государини цесаревна Елисаветъ Петровна* (ДНХ, с. 62); *государини цесаревнѣ Елисавефъ Петровнѣ* (ДНХ, с. 71); в) принцесса: *государини принцессы Анны* (ДНХ, с. 85).

Ця категорія засвідчує вживання різних антропонімоформул, зокрема активністю позначені «ім'я + по батькові + прізвище», «ім'я + по батькові», «прізвище», «ім'я», остання з яких детермінована віковими особливостями носія.

3. Посада

Канцеляристъ «дрібний службовець канцелярії; писар» (СУМ, IV, с. 90): *канцеляристъ Іванъ Романовичъ* (ДНХ, с. 3); *канцеляриста Кгалюховскаго* (ДНХ,

с. 9–10); *канцеляристу Леонтеву* (ДНХ, с. 53); *канцеляриста пана Юркевича* (ДНХ, с. 66); *канцеляристѣ войсковому Григорію Лизаневичу* (ДНХ, с. 115).

Староста «в Україні, в Польщі та в Литовському князівстві (у XV–XVIII ст.) – керівник місцевого міського чи сільського управління або самоврядування; війт» (СУМ, IX, с. 662): *старости семіоновского Гузевича* (ДНХ, с. 9); *Староста Павелъ Гузовскій* (ДНХ, с. 239); *старосты Іліи Паленского* (ДНХ, с. 321).

Бурмистръ «голова міської управи в деяких країнах Західної Європи і в давнину в Росії» (СУМ, I, с. 257): *Послѣ былъ у пана* ***Войнича бурмистра*** *и ночовали у пана* ***Ѳедора Тихоновича Козелского, бурмистра****-жъ* (ДНХ, с. 13); *бурмистры кіевскіе Кричевець и Войничъ* (ДНХ, с. 77).

Управитель «керівник, голова чого-небудь» (СУМ, X, с. 468): *управитель почеповскій Гаврило Никифоровичъ Лукинъ* (ДНХ, с. 35); *Въ вечеру-жъ были у насъ Ѳедоръ Івановичъ Коченевскій и* ***Яковъ Дмитріевичъ Рожевскій, управитель*** *смолного дворца, недавно изъ Малой Россіи прибывшій* (ДНХ, с. 300).

Ця категорія засвідчує функціювання антропонімоформул «ім’я + по батькові + прізвище», «ім’я + по батькові», «прізвище». Спостережено посадову диференціацію: для номінації представників нижчих посад виявляють активність формули «ім’я + по батькові», «прізвище», тоді як вищих – «ім’я + по батькові + прізвище», «прізвище». Прикметною ознакою є дотримання М. Ханенком узвичаєних формул для різних етносів, зокрема українців ідентифіковано переважно одно- або двослівними, тоді як московитів – трислівними.

4. Церковний сан

Священникъ «служитель культу православної церкви, за саном середній між дияконом і єпископом, а також особа, що має цей сан; служитель культу, який відправляє церковну службу; ієрей» (СУМ, IX, с. 106): *священника петропавловскаго Мины Григоріевича* (ДНХ, с. 5); *Сегодня послѣ обѣда пошелъ въ монастырь невскій и тамъ, передъ вечернями пришедши, ночовалъ у* ***отца Басилія, священника*** *тамошнего* (ДНХ, с. 65).

Поддячий «помічник дяка» (СУМ, VI, с. 425): *поддячимъ Уріиломъ* (ДНХ, с. 7); *…вечеромъ приходили* ***поддячіе Петръ Івановъ Деружкинъ*** *зъ товарищи* (ДНХ, с. 246).

Отець «титул служителів культу, а також форма звертання до них» (СУМ, V, с. 804): *Отцу Ивану* (ДНХ, с. 13).

Архімандритъ «найвище духовне звання в монахів; титул ігумена монастиря; // особа, що має цей титул» (СУМ, I, с. 64): *отца Платона Маліновского архимандрита іпацкого* (ДНХ, с. 48).

Ігуменъ «у православній церкві – управитель чоловічого монастиря» (СУМ, IV, с. 10): *ігумену пустинно-николскомъ кіевскомъ отцу Іосифу Волчанскомъ* (ДНХ, с. 68).

Протопопъ «священик, ієрей найвищого чину» (СУМ, VIII, с. 323): *протопопъ петропавловскій Петръ Григоріевичъ* (ДНХ, с. 71).

Попъ «духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом» (СУМ, VI, с. 538): *попъ николаевскій села Любца, волости дворцовой Артемонъ Федосіевъ* (ДНХ, с. 112).

Патріархъ «найвищий титул у православній церкві» (СУМ, VI, с. 96): *патріарха іеросолимского Парѳенія* (ДНХ, с. 309).

Епископъ «вищий духовний чин у християнській церкві» (СУМ, II, с. 498): *Симона Тодорского, епископа псковского* (ДНХ, с. 317).

Архіепископъ «духовне звання, середнє між єпископом і митрополитом» (СУМ, I, с. 64): ***архіепископомъ*** *кіевскимъ* ***отецъ Варламъ Ванатовичь*** *архимандритъ тихвинскій преосвященнымъ* ***Феофаномъ Прокоповичемъ архіепископомъ*** *псковскимъ* (ДНХ 1, с. 174).

Помітне місце в пам’ятці посідають андроніми, якими номінують жінок як від будь-якого складника антропоніма чоловіка, так і від його посади, діяльності: *Привезла* ***Федориха дячиха*** *зъ Курковичъ килимъ новый, за который за роботу и цвѣты заплачено ей 1 р. 10 к.* (ДНХ, с. 201). Додамо, що значна частина андронімів не містить апелятивного кваліфікатора, що не дає змоги визначити їхню належність до тієї чи тієї підгрупи.

Зазначимо, що ця група засвідчує переважне використання двох структурних моделей – «ім’я» та «ім’я + прізвище». Для представників цієї категорії характерно те, що в тому чи в тому вигляді завжди є прив’язка до певної місцевості.

5. Соціальна група

Купчина «у дореволюційній Росії – особа, що належала до купецького

стану» (СУМ, IV, с. 402): *Купчину московскому Дементію Прохоровичу* (ДНХ, с. 6).

Господинъ «у дворянському середовищі – людина, яка належить до привілейованого класу»: *господина Курбятова* (ДНХ, с. 7).

Панъ «поміщик у старій Польщі, Литві, дореволюційній Україні і Білорусії // у старій Польщі, Литві, дореволюційній Україні і Білорусії – ввічлива форма звертання або називання стосовно до осіб чоловічої статі привілейованих верств суспільства» (СУМ, VI, с. 41): *панъ Холодовичъ* (ДНХ, с. 7); *пану Іану Миклашевскому* (ДНХ, с. 8). Однак у поєднанні з лексемами на позначення конкретних звань, посад та ін. номен *пан* виконує функцію ввічливої форми звертання: *полковника лубенского, пана Петра Апостола; полковника гадяцкого, пана Григорія Грабянки* (ДНХ, с. 10).

6. Родинні зв'язки

Кума «хрещена мати по відношенню до батьків хрещеника і до хрещеного батька; мати дитини по відношенню до хрещеного батька і хрещеної матері» (СУМ, IV, с. 397): *кумъ Наталіи Лаврентіевнѣ* (ДНХ, с. 7).

8. Професійна належність

Шинкаръ «власник шинку або продавець у ньому» (СУМ, XI, с. 453): *У шинкаря Зайнутского* (ДНХ, с. 8); *шинкаря Осипа* (ДНХ, с. 8).

Чеканщикъ «робітник, який займається чеканенням» (СУМ, XI, с. 290): *Петру Василіеву чеканщику* (ДНХ, с. 35).

9. Військова належність

Майіоръ «офіцерське звання в армії, наступне після звання капітана, а також особа, що має це звання» (СУМ, IV, с. 599): *маіоровъ Іосупова и Солтикова* (ДНХ, с. 4).

Сотникъ «в Україні в XVI–XVIII ст. – особа, яка очолювала сотню, обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем» (СУМ, IX, с. 472): *сотникъ сребрянскій Троцина и сотникъ Семенъ Галецкій* (ДНХ, с. 4).

Полковникъ «командир полку» (СУМ, VII, с. 86): *Сего-жъ числа въ полковникъ миргородскій Даніилъ Апостолъ* (ДНХ, с. 5).

Гетманъ «в XVI ст. – виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, з XVII ст. до 1764 р. – начальник козацького війська та верховний правитель

України» (СУМ, II, с. 58): *гетмана Апостола* (ДНХ, с. 6).

Енералъ/генералъ «військове звання або чин вищого командного складу армії, а також особа з цим званням» (СУМ, II, с. 49): *енералъ Іванъ Іліичъ Мамоновъ* (ДНХ, с. 6). «Щоденник» засвідчує різновиди військових звань із цим номеном, напр.: *Енералъ-лейтенантъ Урбановичъ* (ДНХ, с. 6).

Значковый козакъ «звання, що надавалось у реєстровому козацькому війську з другої половини XVII століття» (СУМ, III, с. 649): *значкового козака полку переясловского Бозбородка* (ДНХ, с. 9).

Кватермейстеръ «у військових підрозділах – особа, яку під час пересування війська висилають уперед для підшукування квартир у населених пунктах, вибору бівуаків і т. ін.» (СУМ, IV, с. 130): *кватермейстера Гофмана* (ДНХ, с. 9).

Атаманъ «виборний або призначений ватажок козацького війська» (СУМ, V, с. 801): *атаману Локотковскому* (ДНХ, с. 10).

Асаулъ «виборна службова особа, що обіймала одну з адміністративно-військових посад на Україні в XVII–XVIII ст.» (СУМ, V, с. 751): *асаула енералного п. Якубовича* (ДНХ, с. 131).

Хоружий «у XVII–XVIII ст. на Україні – особа, що входила до складу генеральної старшини й головним чином інспектувала військо, а також була охоронцем великого полкового і малого прапора» (СУМ, XI, с. 131): *хоружимъ полковымъ чернѣговскимъ п. Леонтовичемъ* (ДНХ, с. 131).

Капитанъ «офіцерське звання або чин в армії, що надається після звання старшого лейтенанта (у дореволюційній армії – після штабс-капітана), а також особа, яка має це звання» (СУМ, IV, с. 94): *капитаномъ Яковомъ Гавриловичемъ Лебедевымъ* (ДНХ, с. 17); *капитана преображенского полку Петра Петровича Воейкова* (ДНХ, с. 26). Щоденникові записи М. Ханенка засвідчують проникнення в українську антропонімійну систему суфікса **-ш-** для творення андронімів: *Вечеромъ были* ***капитанша Бранчинова****, Иванова Гамалѣина и Пиковчиха у жены моей* (ДНХ, с. 210). Утворення з цим суфіксом властиві й сучасному українському просторіччю для номінації жінок (*директорша, бухгалтерша* та ін.).

Висновки. Проведений соціолінгвістичний аналіз засвідчив, що формула антропоніма більшою мірою залежить від титулу, ніж від посади. Продуктивна

структурна модель «ім'я + по батькові + прізвище» найчастіше засвідчена при ідентифікації осіб, які обіймають високі посади або мають високі титули. Структура «ім'я + номінація від ім'я батька + показник родинних відносин» стає все менш продуктивним типом, вона засвідчена переважно для антропоідентифікації осіб, які займають невисокі посади. Для ідентифікації осіб жіночої статі М. Ханенко активно послуговується типом «андронім», що може ускладнювати утворення від різних компонентів найменування особи чоловічої статі.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ:

ДНХ – *Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. 1727–1753 г.* Кіевъ : Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1884. 584 с.

ДНХ 1 – Дневникъ Николая Ханенко (1719–1723 и 1754 г.). *Киевская старина*. 1896. Т. LIV. № 8. С. 151–196.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

ЛІТЕРАТУРА:

Денисюк, В. (2025). Топонімікон «Щоденника» Миколи Ханенка. *Поділля. Філологічні студії* : електронний збірник наукових праць / гол. ред. М. Торчинський. Хмельницький, 18/2, 56–62.

Денисюк, В. В. (2006). *Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII – XVIII ст.* Київ, 204 с.

Денисюк, В. В. (2023). Онімна периферія щоденникового дискурсу української мови першої половини XVIII ст. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 68/1–2, 59–72.

Кліменков, В. (2024). Структура антропонімів «Щоденника» генерального хорунжого Миколи Ханенка. *Збірник наукових праць Українського вільного університету.* Мюнхен, 3, 113–120.

REFERENCES:

Denysiuk, V. (2025). Toponimikon «Shchodennyka» Mykoly Khanenka [Toponymic of Mykola Khanenko's «Diary»]. [In:] *Podillia. Filolohichni studii* : elektronnyi zbirnyk naukovykh prats / hol. red. M. Torchynskyi. Khmelnytskyi, 18/2, 56–62. (in Ukrainian)

Denysiuk, V. V. (2006). Antroponimy v ukrainskii istoriohrafichnii tradytsii druhoi polovyny XVII – XVIII st. [Anthroponyms in the Ukrainian historiographical tradition of the second half of the 17th – 18th cc.]. Kyiv, 204 s. (in Ukrainian)

Denysiuk, V. V. (2023). Onimna peryferiia shchodennykovoho dyskursu ukrainskoi movy pershoi polovyny XVIII st. [Onymic periphery of the diary discourse of the Ukrainian language of the first half of the 18th c.]. [In:] *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 68/1–2, 59–72. (in Ukrainian)

Klimenkov, V. (2024). Struktura antroponimiv «Shchodennyka» heneralnoho khorunzhoho Mykoly Khanenka [The structure of anthroponyms in the «Diary» of General Ensign Mykola Khanenko]. [In:] *Zbirnyk naukovykh prats Ukrainskoho vilnoho universytetu*. Miunkhen, 3, 113–120.

Подано до редакції 08.04.2025 року
Прийнято до друку 29.04.2025 року